

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-40>

УДК 7.011:316.485.6

Авер'янова Н.М.

кандидат філософських наук, науковий співробітник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1088-2372>

МИСТЕЦТВО У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. Показано, що мистецтво завжди було частиною буття людства, через нього суспільство отримувало цінності, ідеали та ідеї. У мистецтві існували й існують художні твори, які повно відображають життєві конфліктні ситуації, вони стають об'єктом вивчення для подальшого їхнього упередження та нівелювання. Проаналізовано значення мистецтва як специфічного інструмента впливу, який допомагає у вирішенні складних конфліктів у суспільстві та сприяє миротворенню. Вказано, що в наші дні російсько-українське збройне протистояння суттєво активізує процеси конфліктизації різних сфер суспільного життя громадян України. Запропоновано використання арт-терапії як ефективного методу вирішення різноманітних конфліктних ситуацій, зокрема, в сучасних умовах збройного конфлікту в Україні.

Ключові слова: мистецтво, конфлікт, арт-терапія, учасники бойових дій, психологічна реабілітація.

Averianova Nina

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ART IN THE CONTEXT OF RESOLVING CONFLICTS SITUATIONS

Summary. Art has always been a part of every day life. People can get values and ideas through art and it's in a way that people enjoy. There are a lot of visual art representing sorrow and sadness regarding to an actual conflict. Not only to make people understand, this art also can be a way of seeking help, to truly understand the condition of people and what is the conflict about. It is well known that in the modern world art is actively used for the purpose of relaxation, rehabilitation and reduction of emotional tension in conflict situations. The importance of art as a specific tool of influence, which helps in resolving complex conflicts in society and contributes to peacekeeping, is analyzed. It is stated that the present day Russian-Ukrainian armed confrontation significantly intensifies the processes of conflict of different spheres of public life of Ukrainian citizens. It is suggested to use art therapy as an effective method of solving various conflict situations, in particular, in the current conditions of armed conflict in Ukraine. As art therapy has proven itself to be an effective method of exiting a person from a morbid condition, now in Ukraine, in order to deconflict society, it is necessary to use art therapy in the psychological rehabilitation of warriors and internally displaced persons. Art therapy was formed as a specific activity that includes art, psychology and psychotherapy. Art therapy can deprive a person of negative feelings, encourage him and help build new life patterns. That is why the issues of deconfliction of the society and restoration of peace in Ukraine are considered in the context of holding various cultural state events, in particular artistic ones. It is also important that modern technological development has created wide-ranging opportunities for art as a stabilizing factor in the state.

Keywords: art, conflict, art therapy, combatants, psychological rehabilitation.

Постановка проблеми. Українська держава постала перед низкою нових складних непередбачуваних потрясінь – російська агресія проти України, значний потік внутрішніх переселенців, економічна криза, зростаюче безробіття, що сприяє підвищенню конфліктних ситуацій у соціумі. «Все, що відбувається останнім часом у країні, є *колективною травмою* для нашого суспільства. ... І зрозуміло, що суспільство, яке зазнало колективної травми, відчуває зміни в сприйнятті навколишнього світу, емоційному стані та поведінці» [2, с. 29]. В таких умовах варто звернутися до мистецтва як специфічного інструменту впливу, який допомагає у вирішенні складних конфліктів у суспільстві та сприяє миротворенню. Як відомо, в сучасному світі мистецтво активно використовується з метою релаксації, реабілітації та зниження емоційної напруги в конфліктних ситуаціях, що обумовило виникнення арт-терапії (буквально «терапія мистецтвом»). Арт-терапія сформувалася як спе-

цифічна діяльність, що включає в себе мистецтво, психологію та психотерапію. Тому питання деонфліктизації соціуму та відновлення миру в Україні розглядають у контексті проведення різноманітних культурних державних заходів, зокрема мистецьких. Важливо й те, що сучасний технологічний розвиток створив широкомасштабні можливості для мистецтва як стабілізуючого чинника у державі.

Аналіз наукових публікацій. Ще давньогрецькі філософи Аристотель, Платон і Піфагор звертали увагу на силу впливу мистецтва, зокрема музики, на людину та на її лікувальні властивості. Музика, підкреслювали вчені, здатна змінювати настрій людини, її емоційний стан і почуття. Наприклад, Піфагор започаткував традицію порівняння суспільного життя з музичним ладом або оркестром, у якому кожна людина, як інструмент в оркестрі, виконує свою роль. На думку Платона, могутність і міць держави багато в чому залежать від музики, що звучить

у цій державі, тому потрібна лише та музика, яка допомагає особистості піднятися до рівня суспільних вимог і усвідомити свою єдність з полісною громадою [7, с. 13-14]. Аристотель розглядав мистецтво як засіб гармонізації людини з суспільним життям. Мистецтво, на його думку, повинно відображати та показувати загальні, типові властивості речей об'єктивного світу, воно є оптимальним засобом становлення емоційно-психологічних станів людини та її морально-вольового вдосконалення. Особливого значення він надавав поезії: історик осмислює те, що дійсно відбувалося, а поет, – що може відбутися (на відміну від Платона, який недооцінював поезію як вид мистецтва). У музиці філософ розрізняв три функції – виховну, психолого-терапевтичну і розважальну. Ним була розроблена концепція катарсису, згідно якої під впливом мистецтва в душі людини відбувається вивільнення хворобливих афектів, тобто в процесі глибокого емоційного переживання людина «очищається» від афекту. Вчення Аристотеля про катарсис («очищення» душі людини мистецтвом) і в наш час не втратило своїх основних принципів щодо нормалізації психічного життя людини. У зображеннях образотворчого мистецтва, зокрема в скульптурі, і Платон, і Аристотель вбачали ідеал фізичної й моральної досконалості людини, гармонію її зовнішнього та внутрішнього світу [1].

У Середньовіччі вивчення медицини проходило в тандемі з мистецтвом. Наприклад, у Парижі на медичному факультеті університету з 1426 р. студенти для отримання звання доктора повинні були пройти атестацію з різних видів мистецтва, а вже з кінця XIV ст. кожний майбутній лікар вивчав курс теорії музики. На початку XVII ст. раніше обов'язковий предмет для лікарів «музика» перестав викладатися [7, с. 17].

Вивчення арт-терапії («терапії мистецтвом») почалося з фундаментальних робіт Ханса Принцхорна (Hans Prinzhorn), німецького історика мистецтв, який ґрунтовно вивчав медицину, зокрема психіатрію. Вчений довгий час займаючись практикою у психіатричній клініці та збираючи колекцію малюнків душевнохворих, прийшов до висновку, що мистецька діяльність притаманна і здоровим, і хворим людям. Незалежно від їхніх психічних і фізичних вад, художня творчість стає способом адаптації та психологічної інтеграції у суспільство. Англійський художник Андріан Хілл (Adrian Hill), перебуваючи на лікуванні в санаторії (40-ві рр. XX ст.), зрозумів, що творча робота, а саме – виконання малюнків, сприяє його одужанню. Це наштовхнуло художника на думку про можливість використання мистецтва в лікувальних цілях. Він пересвідчився, що мистецька практика допомагає пацієнтам відволікатися від гнітючих думок про хворобу та надає можливість звільнитися від психічних розладів, стресів і травм. У 1912 р. Хілл почав вперше застосовувати термін «арт-терапія» і вважав себе першим арт-терапевтом. Свої основні ідеї щодо мистецтва як методу лікування людей з фізичними та психологічними травмами художник виклав у праці «Мистецтво проти хвороб».

Незважаючи на ефективні цілющі можливості мистецтва, що було доведено упродовж тисячоліть багатьма філософами, митцями, медиками

та педагогами, арт-терапія залишається порівняно новою галуззю науки і практики. Суттєву роль в методологію арт-терапії внесли такі вчені: Р. Арнхейм, К. Берк, А. Еренцвейг, К. Кох, Е. Кріс, М. Мілнер, М. Наумбург, З. Фрейд, К. Юнг та ін. Зацікавлення арт-терапією виникло з новою силою в останні десятиліття, коли люди знову переосмислили та зрозуміли можливість художньої діяльності, яка на практиці допомагає позбутися стресів, конфліктів, фізичного болю, долає складні внутрішні переживання та відчай. На сьогодні велика кількість вчених світу погоджується з думкою щодо мистецтва як важливого, перспективного і ефективного засобу упередження конфліктів та їх конструктивного розв'язання. Тому **метою статті** постало питання визначення місця мистецтва у вирішенні конфліктних ситуацій в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. У мистецтві завжди існували й існують художні твори, які достовірно відображають життєві конфліктні ситуації, що стають об'єктом вивчення для подальшого їхнього упередження та нівелювання. Варто зазначити, що в сучасній соціогуманітаристиці конфлікт розуміють як зіткнення актуалізованих суперечностей, протилежно спрямованих інтересів, потреб, цілей, думок, мотивів, соціальних установок, цінностей, поглядів, планів, намірів, позицій суб'єктів взаємодії (які можуть бути опонентами, ворогами тощо). Конфлікт є однією з форм життєдіяльності будь-якого суспільства. Конфлікт є певним «началом», що пронизує всі сфери життя соціуму, редукуючись в особливі способи взаємодії, які є характерними для певної сфери суспільного життя. Будь-який конфлікт може приводити і до деструктивних, і до конструктивних наслідків. Прояви конфліктів такі ж різноманітні, як і методи та способи їхнього врегулювання. На жаль, досить часто внутрішньодержавні конфлікти послаблюють можливості країни захищати свої національні інтереси на міжнародній арені. Внутрішні конфлікти в країні можуть використовуватись і зовнішніми, і внутрішніми гравцями як інструмент тиску на керівництво держави та прийняття ним невідповідних для даної країни умов [2].

В.Я. Галаган, В.Ф. Орлов, О.М. Отич і О.О. Фурса стверджують, що мистецтво здійснює потужний вплив на формування у людини установок, які визначають їхню поведінку в конфліктних ситуаціях, воно зумовлює розуміння й оцінку конфліктів самими конфліктологами, психологами, педагогами, керівниками та політиками; сприяє формуванню в людини, починаючи з її раннього віку, стереотипів конструктивної чи деструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях соціальної взаємодії [5, с. 267]. При цьому «арт-терапія є найбільш адекватним методом для вирішення як внутрішньоособистісних, міжособистісних конфліктів, так і конфліктів на рівні великих соціальних груп, міжетнічних, воєнних» [4, с. 11]. Суттєво те, що арт-терапія не має обмежень і може використовуватись у багатьох галузях – в психотерапії, педагогіці, соціальній роботі та ін. Її можна застосовувати як в роботі з дорослими, так і з дітьми, в групі чи індивідуально.

Діапазон арт-терапії значний: а) у процесі художньої діяльності (малювання, писання кар-

тин, ліплення, ін.) відбувається вихід агресивності та інших негативних почуттів людини; б) за допомогою візуальних форм відображаються неусвідомлені внутрішні конфлікти та переживання; в) зміст, стиль і колір мистецьких робіт дають інформацію про їхніх виконавців; г) художня діяльність сприяє формуванню почуття внутрішнього контролю людини; д) мистецька творчість приносить радість і задоволення людині, тобто в неї виникають позитивні емоції; е) у процесі художньої діяльності над спільною мистецькою роботою виникають почуття взаємосимпатії.

У наші дні найбільш болючим і найбільш небезпечним конфліктом в Україні є збройний конфлікт на її території. Він – виклик національній безпеці України, і окрім економічного виснаження нашої держави, суттєво впливає на внутрішньополітичні процеси в Україні. Припинення цього конфлікту й подолання його наслідків є вкрай важливим завданням як для нашої держави, так і для європейського та світового співтовариства. Вирішення збройних конфліктів – це складний багатоплановий процес, який виражається у стримуванні рівня конфліктності, у виробленні оптимальних стратегій конфліктної поведінки, у зниженні рівня конфліктних деструкцій, у формуванні у громадян конфлікто-і стресостійкості [2].

Оскільки арт-терапія зарекомендувала себе як ефективний метод виходу людини із хворобливого стану, то нині в Україні для деконфліктизації суспільства потрібно застосовувати арт-терапію у психологічній реабілітації воїнів АТО/ООС, вимушених переселенців із Криму та ОРДЛО. На сьогодні існують достовірні дані, що участь у бойових діях впливає на психологічний стан людини. Перебування у зоні бойових дій здатне кардинально змінювати особистість і найчастіше – негативно, а це призводить до різноманітних конфліктних ситуацій у суспільстві. Деструктивний вплив війни проявляється не лише у фізичних втратах, а й в соціальній дезорієнтації, втраті соціальних контактів, цілісності «Я» та ідентичності як військовослужбовців, вимушених переселенців із зони бойових дій, так і мирних жителів. Без належної психологічної реабілітації таким людям важко повернутися до мирного життя та до своєї соціальної ролі в суспільстві. К.В. Мирончак підкреслює, що незважаючи на різновид втрат, у людини виникає потреба заповнити виниклу пустоту, «замістити об'єкт втрати хоча б частково до моменту віднов-

лення життєвої рівноваги» [6, с. 76]. Тому тут на допомогу може прийти арт-терапія, яка в комплексі реабілітаційних заходів здатна позбавити людину негативних почуттів, підбадьорити її та допомогти вибудувати нові моделі життя.

Існують різні види арт-терапії (наприклад, практики візуальних мистецтв – малюнок, живопис, ліплення, колаж та ін.; кольоротерапія, музикотерапія, ігрова терапія, танцювальна терапія, драмотерапія, бібліотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, фототерапія та ін.), відповідно використовуються й різні мистецькі матеріали, які безпосередньо впливають на художню роботу виконавця. Вибір художніх матеріалів також відображає емоційний стан людини. Проводячи арт-терапевтичні заняття фахівцям обов'язково необхідно враховувати такі принципи: психологічну безпеку учасників процесу; відмову від оцінювання результатів творчої діяльності щодо їхньої художньо-естетичної цінності; дотримуватись конфіденційності та партнерства у відносинах між клієнтом і фахівцем; надавати свободу вибору художніх матеріалів і способів роботи з ними; забезпечувати свободу тем і сюжетів творчості.

Таким чином, у роботі з вирішення конфліктів арт-терапія як метод зіцнення за допомогою мистецтва є адекватним методом, бо надає можливість вивільнити емоції, отримати задоволення від процесу творчості, стати творцем свого життя, моделювати свою поведінку в конфліктних ситуаціях [4, с. 32].

Висновки і пропозиції. Отже, для деконфліктизації суспільства та гармонізації стану соціуму в Україні доцільно застосовувати різні культурно-мистецькі програми і проекти, а для зниження емоційної напруги в конфліктних ситуаціях, подолання психологічних стресів – арт-терапію. Остання має здатність активізувати внутрішні сили людини, яка пережила травматичні події, для створення нових конструктивних моделей поведінки. Важливо, щоб в Україні створювались постійно діючі реабілітаційні центри, які б приймали на тривалу реабілітацію людей з посттравматичними стресовими розладами, зокрема учасників бойових дій, тимчасово переміщених осіб і членів їхніх сімей, що знизить рівень напруги та агресії в суспільстві. Потрібно збільшити тривалість реабілітаційних заходів, що дасть можливість провести глибокий аналіз травматичних розладів постраждалих і забезпечить їм вибудову оптимальних форм взаємодії з суспільством.

Список літератури:

1. Авер'янова Н.М. *Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз)*. Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12 – українознавство / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : КНУТШ, 2007. 20 с.
2. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Росія – Україна: міждержавний збройний конфлікт неокolonіального типу. *Молодий вчений*. 2019. № 6(70). С. 264–267.
3. Вознесенська О.Л. Арт-терапія як засіб психо-соціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4(29). С. 28–34.
4. Вознесенська О.Л. *Арт-технології у розв'язанні конфліктів*. Київ : Human Rights Foundation, 2019. 32 с.
5. Галаган В.Я., Орлов В.Ф., Отич О.М., Фурса О.О. *Психологія конфлікту*. Київ : ДЕТУТ, 2008. 422 с.
6. Мирончак К.В. Пошук ресурсу для відновлення самоефективності при переживанні втрати військовими. *Робота з травмами війни. Український досвід. Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28-31 березня 2018 р.)*. Київ : Золоті ворота, 2018. С. 74–77.
7. Петрушин В.А. *Музыкальная психология. 4-е издание, переработанное и дополненное*. Москва : Из-во Юрайт, 2017. 380 с.

References:

1. Averianova N.M. (2007). *Obrazotvorche mystecztvo yak chynnyk nacionalnogo vyzovannya osobystosti (ukrayinoznavchyj analiz). Avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.12 – ukrayinoznavstvo* [Art as a factor of personality's national education (Ukrainological analysis)]. Kyiv : KNUTSh. (in Ukrainian)
2. Averianova N.M., Voropaeva T.S. (2019). Rosiya – Ukrayina: mizhderzhavnyj zbrojnyj konflikt neokolonialnogo typu [Russia – Ukraine: an interstate armed conflict of the neocolonial type]. *Molodyj vchenyj*, no 6(70), pp. 264–267.
3. Voznesenska O.L. (2015). Art-terapiya yak zasib psyxo-socialnogo vidnovlennya osobystosti [Art therapy as a means of psycho-social recovery of personality]. *Aktualni problemy sociologiyi, psykologiyi, pedagogiky*, no 4(29), pp. 28–34.
4. Voznesenska O.L. (2019). *Art-texnologiyi u rozvyazanni konfliktiv* [Conflict resolution art technologies]. Kyiv : Human Rights Foundation. (in Ukrainian)
5. Galagan V.Ya., Orlov V.F., Otych O.M., Fursa O.O. (2008). *Psykologiya konfliktu* [Psychology of conflict]. Kyiv : DETUT. (in Ukrainian)
6. Myronchak K.V. (2018). Poshuk resursu dlya vidnovlennya samoefektyvnosti pry perezhyvanni vtraty vijskovymy [Finding a resource to restore self-efficacy when experiencing military loss]. *Robota z travmamy vijny. Ukrayinskyj dosvid. Materialy Pershoji vseukrayinskoyi naukovopraktychnoyi konferenciyi (m. Kyiv, 28-31 bereznia 2018 r.)*. Kyiv : Zoloti vorota. (in Ukrainian)
7. Petrushin V.A. (2017). *Muzykalnaya psikhologiya. 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe* [Musical Psychology. 4th edition, revised and supplemented]. Moscow : From Yurait. (in Russian)